

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
СПЕЦИАЛНОСТ „ПСИХОЛОГИЯ“

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д.пс.н. Соня Методиева Карабельова

на дисертационен труд на тема:

**„SUCCESS AND HAPPINESS IN INDEPENDENT AND INTERDEPENDENT
SELF-CONSTRUAL (УСПЕХ И ЩАСТИЕ ПРИ НЕЗАВИСИМО И
ВЗАИМОЗАВИСИМО КОНСТРУИРАНЕ НА АЗ-А)“**

за получаване на образователна и научна степен „доктор“ в
направление 3.2. „Психология“ (Диференциална психология)

**Автор на дисертационния труд: Емануела Тонева Паунова-
Маркова**

**1. Актуалност и значимост на разработвания научен
проблем**

Представената ми за рецензия дисертация е посветена на темата за независимото и взаимозависимо конструиране на аз-а и по-конкретно на идеята, че индивидуалните различия при конструирането на аз-а са свързани с индивидуалните различия при личните цели и тяхното преследване. Темата е актуална, тъй

като по-широките познания в тази сфера обогатяват разработването на политики и интервенции, които подпомагат ефективните взаимодействия в групите, високата продуктивност на организациите и оптималното съществуване за индивидите. Проучването на такива конструкти като успеха и щастието, които от една страна са универсални, но от друга – културно-специфични, повишават значимостта на проблематиката от гледна точка на тяхната важност за благополучието на хората.

Докторантката си поставя амбициозната задача да адаптира и стандартизира за българския социокултурен контекст инструментариум за изследване на взаимовръзките между независимото и взаимозависимото конструиране на аз-а с успеха и щастието, както и да открие доминиращата роля на типа конструиран аз. В такъв аспект Е. Паунова-Маркова емпирично верифицира модел за изследване на тези феномени. Решаването на поставените задачи и постигането на поставената цел на дисертационното проучване допринася за повишаване на актуалността и значимостта на изследвания проблем.

2. Оценка на научните резултати

Основната цел на дисертационния труд е да се проследят взаимовръзките между независимото и взаимозависимото конструиране на аз-а с успеха и щастието, както и да се очертае доминиращата роля на типа конструиран аз.

Основните задачи на изследването се отнасят до изясняване на структурата на изследвания феномен в българската социокултурна среда въз основа на достатъчно голяма извадка.

Докторантката подхожда с достатъчно научна сериозност към решаването на поставените задачи и избира адекватен

подход. От методологическа гледна точка в настоящото изследване е направено обобщение на теориите за конструирането на аз-а, успеха и щастието и взаимовръзките между тях. Използвани са качествени и количествени изследователски методи, които са релевантни на целите и задачите на изследването.

Дисертацията е разработена в рамките на 192 стандартни страници и съдържа увод, две основни глави, структурирани от гледна точка на теоретичното и емпиричното изследване на проблематиката, заключение и библиография. Библиографията включва общо 190 заглавия, от които само 12 на български език, а останалите са на английски език, релевантни за изследваната проблематика. Повечето от литературните източници са от последните 10-15 години, което допълнително допринася за високата оценка. В дисертационния труд са представени 40 таблици и 6 фигури.

Теоретичният обзор в дисертацията очертава основните научни постижения в областта на проучваната проблематика. Той е фокусиран върху основните конструкти и тяхната взаимовръзка. Разгледани и анализирани са множество теоретични и емпирични изследвания, като докторантката се стреми да представи идеите на изследователите в тяхната историческа последователност, но откроява съвременните постижения в тази област. Основните концепции, които са разгледани са на Г. Олпорт, Х. Триандис, Маркърс и Катаяма по отношение на двата типа конструиране на аз-а, като съществуващи едновременно в една система у хората. Описани са и идеите на изследователи, че конструирането на аз-а може да се състои от повече от две дименсии, като не са пропуснати и критичните анализи в тази посока. Специално внимание е отделено на подхода за прайминга от гледна точка на полярните резултати за него. Анализирани са данни от

изследвания за межкултурни и междуполови различия. В последния параграф на тази част се дискутират проблемите, свързани с валидността на методите за изследване на конструирането на аз-а. Съществено място в теоретичния обзор е посветено на конструкта „успех“, като е представена неговата концептуализация, ролята на значимите други при изпълняването на личните проекти и начините за измерването му. Третата част на теоретичния обзор е ориентирана към анализ на дефинирането, детерминантите и начините за измерване на чувството за щастие, като различно от детерминантите на субективното благополучие. Докторантката обръща внимание и на проблемите, свързани с взаимовръзките между конструирането на аз-а, преследването и постигането на цели и щастията през призмата на межкултурните различия.

Литературният обзор е изчерпателен, логично структуриран и показва добро познаване на проблемите, свързани с темата. Заключението обосновава необходимостта от провеждане на проучването, което е основа на обсъждания дисертационен труд на Е. Паунова-Маркова.

В началото на емпиричната част докторантката теоретично обосновава модела на проучването, който си поставя за цел да верифицира.

За целта на изследването са използвани следните инструменти:

1. Скала на Питърсън, Парк и Селигман за ориентациите към щастие
2. Скала на Лу и Гилмор за независимо и взаимозависимо конструиране на аз-а.
3. Въпросник за изследване на конкретния субективен успех и неговите характеристики

4. Скала за измерване на удовлетвореността от живота (SWLS) на Динер и колеги
5. Инструмент за измерване на позитивен и негативен афект PANAS, създаден от Уотсън, Кларк и Теленгън
6. Единични айтеми за измерване на успеха
7. Субскала „Социална загриженост“ от „Въпросник за училищна мотивация“, разработена от Макинъри и Али.

Методиката на проучването е ясно и последователно описана. Използваният дизайн, процедура и използваните въпросници и скали са адекватни на целта и задачите на дисертацията.

Изследването е проведено върху извадка от 686 души през 2016 г. по два начина – класически – на хартиен носител и в електронна форма.

Поставените в изследването цели и задачи, както и характерът на предполагаемите зависимости между изследваните конструкти, определят статистическите методи, които са приложени при обработката на данните. Те включват методи от описателната и дедуктивната статистика, използвани за установяване на вариацията на изследваните феномени при различните респонденти и техните взаимовръзки.

За проверка на вътрешната консистентност е използван айтем анализ. За проверка на факторната структура на скалите е приложен експлораторен факторен анализ, като са използвани коефициентите на Кайзер-Майер-Олкин (КМО) и Тест на Бартлет. За проверка на диференциращите ефекти на демографските характеристики върху изследваните феномени са използвани Т-тест за независими извадки и дисперсионен анализ (ANOVA). За проверка на взаимовръзките между изследваните конструктите е приложен корелационен и регресионен анализ.

Получените резултати сочат много добри психометрични показатели за използваните в проучването въпросници и скали, като това с особена сила важи за тези, които за първи път се прилагат в български социокултурен контекст. Това е основание те да се прилагат и в бъдеще в подобни изследвания. Ще посоча само някои от данните от проведеното емпирично изследване, които смятам, че отличават разработката. Установени са значими различия в независимото и взаимозависимото конструиране на аз-а според пола, възрастта и образованието на респондентите. Констатирани са значими взаимовръзки между изследваните феномени, като най-силната корелация е между независимото конструиране на аз-а с хедонистичната ориентация и ориентацията към включеност, докато взаимозависимото конструиране на аз-а е най-силно свързано с ориентацията към търсенето на смисъл. Важно е да се подчертае, че при независимото конструиране на аз-а очакванията за успешен резултат са по-високи, отколкото при взаимозависимото конструиране. Друг съществен резултат сочи, че усилията и автономните лични причини предсказват позитивен афект и преди и след постигането на успех и при двата типа конструиране на аз-а, което показва, че те са важни, универсални предиктори на позитивния афект, като детерминанта на субективното благополучие.

Получените резултати са описани и анализирани коректно. Те са представени в табличен и графичен вид, като по този начин дават възможност за ясно отграничаване на значимите взаимовръзки между изследваните феномени. Експертизата на Е. Паунова-Маркова по темата проличава в структурирането на докладваните резултати, в дискусиата, където е направен анализ на резултатите от собственото емпирично проучване, през

призмата на досегашни постижения на други водещи автори в сферата.

Положителната оценка на получените резултати може да бъде разпозната чрез следните анализи и обобщения на проведеното изследване:

- a. Избрани са подходящи въпросници и скали, чиито психометрични характеристики удовлетворяват стандартите на изследването. Някои от методиките са прилагат за първи път в български социокултурен контекст.
- b. Емпиричният подход осигурява данни за отличителните дименсии и подобните черти на независимото и взаимозависимото конструиране на аз-а.
- c. Проучването предоставя възможност да се разкрият причинно-следствени връзки и зависимости и с висока достоверност да се проверят хипотезите за връзката на конструирането на аз-а с преследването и постигането на успех, субективно благополучие и щастие.
- d. Смятам, че обобщенията и сравнителните анализи с данни от други проучвания са адекватни и имат конкретна практическа приложимост. Те могат да послужат при разработването на политики и интервенции, които да подпомагат ефективните взаимодействия в групите, високата продуктивност на организациите и оптималното съществуване за индивидите.

Основен принос на дисертационния труд е задълбоченият критичен и сравнителен анализ на получените данни с подобни проучвания. Направените изводи са релевантни на задачите и обективно отразяват резултатите от изследването. Те показват

компетентността на Емануела Паунова-Маркова да анализира и интерпретира резултати от емпирични изследвания и да прави заключения за практиката. Всичко това е индикатор за задълбочен изследователски интерес към разглежданата проблематика.

Приносите са формулирани ясно и са добре подкрепени с аргументи, като обективно отразяват постиженията на дисертационния труд. Представените приноси могат да се разширят съдържателно по посока на практическата приложимост на цялостната разработка.

Авторефератът е съобразен с изискванията, като адекватно представя дисертационния труд.

Емануела Паунова-Маркова представя 9 публикации, от които 6 по темата на дисертацията – 3 от тях самостоятелни, и 3 в съавторство.

Имам технически бележки, които не омаловажават труда на докторантката.

Препоръките ми към докторанта се отнасят до обособяването на отделните аспекти на дискусията в подраздели, което може да допринесе за подчертаването на постиженията.

3. Заключение

Дисертационният труд на Емануела Паунова-Маркова представлява цялостно и задълбочено изследване на актуална научна тематика, като получените резултати могат да намерят приложение в социалната практика. Дисертацията и свързаните с нея публикации отговарят на изискванията и наукометричните критерии на Закона за развитие на академичния състав в Република България за присъждане на образователната и научна степен „доктор“.

Като имам предвид актуалността на темата на дисертационния труд, задълбоченият теоретичен анализ на изследователските данни и успешно проведеното изследване, убедено давам своята положителна оценка и предлагам на членовете на Научното жури да гласуват положително за присъждане на образователната и научна степен **„доктор“** на **Емануела Тонева Паунова-Маркова** по професионално направление **3.2. Психология (Диференциална психология)**.

24.05. 2017 г.

гр. София

Рецензент:

(проф. д.пс.н.С. Карабелъова)